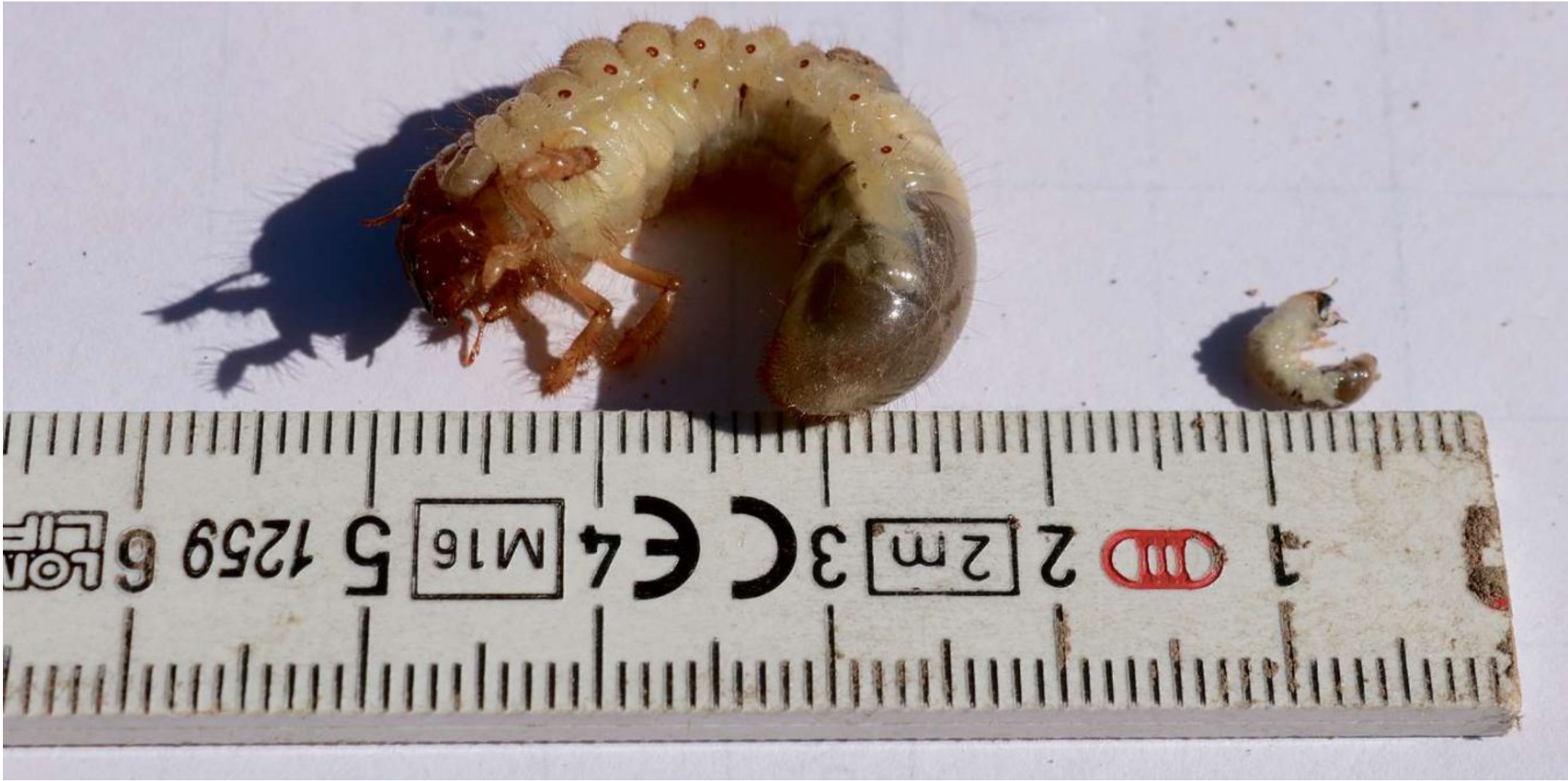

Coss da buccaria en different stadi.

MAD

Priu ils coss da Breil sut la marella

Il cumbat dils coss da buccaria sco lavur da matura da Madleina Delia Berther al gimnasi a Mustér

HANS HUONDER/FMR

■ **Buca lunsch naven da siu dacasa a Breil ha Madleina Delia Berther perscratau per sia lavur da matura. Per quella ha ella eligi il cumbat dils coss da buccaria sils praus cultivai cun agid d’in buliu. La maturanda ha fatg interessantas scopertas.** La problematica dils donns che vegnan caschunai da coss vid ils praus ei enconuschenta. Praus en loghens empau pli ad ault sur mar ein stai schanegiai ils davos onns da quella mulesta. Quei ei denton semidau, probabel cullas temperaturas carschentas ni cul grond diember da buccarias. Aschia ein ussa era praus en altezias sco a Breil pertuccai. Pil cumbat dils coss vegn il buliu «Beauveria brongniartii» nezegiaus. La primavera ei quel era vegnius plantaus en praus a Munsaus a Breil. Quei process cun maschinas ei aschidadir staus il siet da partenza era per la lavur da matura da *Madleina Delia Berther* che habitescha mo diesch minutas naven da quei liug. Sur treis meins ha ella fatg mintga 30 dis examinaziuns dil terren per puder eruir

igl effect dil buliu sils coss. «Quei buliu surviva sulettamein en loghens ch’ei ha coss. La finamira da quel ei buca d’eliminar dil tut ils coss, mobein per rodund 80 pertschien. Aschia po igl equilibrer nateral cun in diember supportabel da coss el terren vegnir garantius era igl avegnir», di Madleina Delia Berther.

Coss tut a dubel

Ils resultats da sia lavur documenteschan claramain igl effect dil buliu: «Il tierz datum da mias retschercas hai jeu saviu constatar che 41 pertschien dils coss purtavan il buliu ed eran aschia taccai mortalmein.» Tier l’emprema emprova ha ella constatau 67 coss per meter quadrat, quei ch’ei per bia sur il cunfin supportabel da donn. Tier la davosa emprova ei mo pli vegniu constatau la mesadad coss. En quei connex ha Madleina Delia Berther fatg in’interessanta scoperta: «Jeu hai constatau ch’ei dat a Breil ils sgols da buccaria da Berna e d’Ursera. Quei vul dir duas differentas generaziuns da coss.» La consequenza da quei ei ch’ei dat dus onns in suenter l’auter mintgamai in sgol da

«Jeu hai constatau ch’ei dat a Breil ils sgols da buccaria da Berna e d’Ursera.»

Madleina Delia Berther

buccarias da duas differentas generaziuns e silsuenter sulettamein in onn pausa. Normalmein dat ei suenter il sgol dalla buccaria dus onns pausa entochen ch’ils coss ein sesviluppai duront dus onns ella tiara e la buccaria e seschluitada. «Sche duas generaziuns caschunan donns vid las ragischs dils tschespets, sa il prau buca serevegnir. Per quei motiv era quel a Munsaus lu era brins pli che brins. Igl atun ha il pur *Raimund Arpagaus* gnanc saviu far risdiv leu», di la maturanda.

Era perscratau a casa

Parallelmein sper sia lavur ora sil prau ha Madleina Delia Berther era perscratau a casa. Ella ha teniu coss en differentes glas e constatau: «Leu nua ch’il buliu era ella tiara ei la muria dils coss stada il dubel pli aulta ch’els glas senza buliu.» Daco ch’ils coss ein era carpai els glas senza buliu ei buca clar: «Per eruir quei stuess ins retschercar vinavon.» Sin fundament da sia perscrutaziun ton ora sil prau sco a casa vegn ella alla conclusiun ch’il cumbat da coss cun agid dil buliu «Beauveria brongniartii» sa vegnir

cussegliaus. Cheutras seigi ei pusseivel da cumbatter cun success la gronda populaziun da coss.

La lavur ha fatg plascher

Quei onn che la buccaria sgola metta ella ses ovs ella tiara. Gia suenter rodund sis jamnas seschluetan ils coss. Igl onn suenter duront la stad ein quels gia rodund 2,5 cm liungs. Quei onn caschunan els ils donns vid ils tschespets. Aunc ina ga in onn pli tard – lu ei ils coss rodund 3 cm liungs – nescha la buccaria e per surviver igl unviern sesfundra quella entochen in meter ella tiara. Il quart onn sgola ella lu ora e lu entschiva la procedura da niev. La lavur vid quei project da perscrutaziun ha plaschiu a Madleina Delia Berther: «Quei ei stau in bi project, buca mo pervia dalla lavur sco tala culs coss, mobein era perquei ch’jeu hai saviu documentar mezza tut cun fotografias.» Malgrad quei vegn sia via da studi buca a menar ella suenter la matura en direcziun biologia: «Jeu less far enzatgei tut auter. Saiel denton aunc buca tgei.»

Tschun tochen sis milliuns francs

Reconstrucziun dalla Casa Carigiet a Trun

■ **(rtr/fmr) La reconstrucziun dalla Casa Carigiet a Trun ei calculada cun cuosts denter tschun e sis milliuns francs. Avon dus onns, ils 19 da fevrer 2019, ei la casa paterna dils frars Alois e Zarli Carigiet daventada l’unfrenda d’in grond incendi.** Ils donns caschunai da quel ein considerabels, entiras parts dalla casa ein vegnidas destruidas. Tonaton duei il baghetg da muntada historica all’entrada dil vitg da Trun vegnir construius. Sco *Lisa Schmidt-Candinas* dall’Uniu Trun Cultura di, ei in studi da realisabladad inclusiv planisaziun e finanziaziun sin meisa. Quei studi ei la basa per recaltgar ils daners necessaris persuerter. La cumissiun dil fatg quenta cun ina summa denter tschun e sis milliuns francs per reconstruir la casa. La visiun seigi denton d’integrar el project aunc dus auters

objects historics: La Casa Desax, nua che famiglias noblas han viviu ed ina part da l’anteriura fabrica da ponn che duei dar suttetg al relasch digl l’artist Matias Spescha. «Aschi spert che la situaziun cul coronavirus lubescha ei, lein nus presentar il project alla populaziun», di Lisa Schmidt-Candinas.

La pandemia hagi retardau quel. Sche tut va sco previu duei il project esser terminaues entochen 2024 – exact pil giubileum da 600 onns dalla Lia Grischa. Quellas festivitads da giubileum han liug a Trun. La primavera vulan ins entscheiver a rumir la Casa Carigiet e suenter – pass per pass e sco las finanzas lubeschan – reconstruir ella.

L’Uniu Trun Cultura ha pagau 170 000 francs per la Casa Carigiet e ha impundiu rodund 100 000 francs pil studi.

La Casa Carigiet a Trun enzugliada en palancau e material che protegia d’ulterius donns.

FOTO HANS HUONDER